

PAUL BERMAN

TEROARE ȘI LIBERALISM

București, Editura Curtea Veche, 2005,
214 p.

**TEROAREA ORIENTALĂ
ÎMPOTRIVA LIBERALISMULUI OCCIDENTAL**

ALEXANDRA VASILE

A apărut în traducere românească lucrarea politologului american Paul Berman, *Terror and Liberalism*¹. „Superb informată, lucidă și pasionată, cartea [...] este o contribuție remarcabilă la o conversație politică și intelectuală cu implicații vitale pentru viitorul valorilor și al instituțiilor liberale².“

Politolog, istoric, filosof al culturii și jurnalist, Paul Berman este un specialist recunoscut în politica externă americană. Membru al New York Institute for the Humanities din cadrul New York University și al World Policy Institute, el a fost MacArthur Fellow (1992–1996), New York Public Library Fellow (1999–2000) și Guggenheim Fellow (2002–2003). Ca jurnalist, Berman a publicat reportaje în „The New York Times Magazine“, „The New Yorker“, „The Village Voice“, „The New York Times Book Review“, „The New Republic“ și „Dissent Magazine“. Printre cărțile care l-au făcut cunoscut în întreaga lume se numără: *A Tale of Two Utopias: The Political Journey of the Generation of 1968* (1996), *The Passion of Joschka Fischer* (2005). De asemenea, a editat două antologii, *Blacks and Jews* și *Debating P. C.: The Controversy over Political Correctness on College Campuses*.

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., III, 1, p. 166–170, București, 2006.

Tradusă în numeroase limbi, *Teroare și liberalism* continuă dezbatările din lumea academică pe tema semnificației atacurilor de la 11 septembrie. Potrivit mărturisirii autorului, această carte este urmarea intelectuală a unei „descoperiri“ în lumea musulmană se găsește astăzi „cel mai nou model de totalitarism aflat în plină desfășurare“. Originalitatea lucrării constă în analiza originilor *occidentale* ale ideilor totalitare pe care intelectualii musulmani le-au importat și pe care și-au fundamentat ideologiile islamiste. Islamismul totalitar are la bază ideea de teroare ca ripostă la orice fel de nedreptate. Rădăcinile terorii musulmane se află în cultul irațional al morții pe care s-au grefat „mișcările politice de masă patologice“, din care fac parte fascismul și comunismul. De aceea, în acord cu angajamentul său liberal, Berman invită democrațiile contemporane la luarea unei poziții ferme împotriva dușmanilor modernității de sorginte iluministă și în primul rând împotriva terorismului, atât în plan cultural, cât și în cel al acțiunii³.

În primul capitol al cărții, *Împotriva lui Nixon*, autorul întreprinde o analiză laborioasă a rădăcinilor occidentale ale fundamentalismului islamic. Fără să ignore rădăcinile musulmane și locale ale grupării lui Bin Laden și ale altor organizații islamiste contemporane, el atrage atenția asupra faptului că cei mai mulți teroriști arabi și musulmani au fost formați în cele mai prestigioase universități apusene. Berman semnalează că, pentru a descifra cauzele comportamentului patologic al membrilor rețelelor teroriste, nu este suficient să ne îndreptăm privirea doar spre Răsărit și spre istoria lumii arabe și musulmane din ultimii 200 de ani. Este nevoie, în plus, să ne întoarcem înspre Apus, atât înspre politicele occidentale, cât și înspre ideile filosofico-politice apusene, din prezent și din trecutul îndepărtat. „Nu tot ce este exotic este străin!“, susține Berman. Altfel spus, și vesticii au tradițiile și obiceiurile lor, dintre care unele cu totul reprobabile...

În capitolul al II-lea, *Armagedon în versiune modernă*, autorul evocă ideologiiile totalitare și utopiile europene moderne: marxismul, comunismul, fascismul și nazismul. Toate au în comun ideea *conducătorului salvator*, doctrina mesianică a unui Rai pe pământ și baia de sânge purificatoare, care trebuie să premeargă cu necesitate instaurării unei noi ordini mondiale. Fiecare dintre aceste programe totalitare au avut în comun *moartea*. Ideile lor utopice despre o societate mai dreaptă în întregul ei erau irealizabile; dar moartea a fost singura realizare revoluționară palpabilă.

În capitolul al III-lea, *În umbra Coranului*, autorul demonstrează cu argumente de ordin istoric și cultural-filosofic faptul că, în timpul celor 500 de ani de dominație mondială, Europa a reușit să-și exporte ideologiile în toate colțurile lumii, precum și spiritul său de autodistrugere. Astfel, mișcările sociale „de tip nou“ s-au revărsat din leagănul lor european, cele mai nefaste dintre ele dezvoltându-se mai ales în lumea arabă și musulmană. Astfel, comunismul a fost prima mișcare occidentală de masă care a „prosperat“ în Oriental Mijlociu. Berman contrazice în felul acesta teoria conflictului între civilizații. Spre exemplu, în Europa, comunismul și-a găsit baza socială în orașele aglomerate cosmopolite, ca și în Oriental Mijlociu. Opinia publică pare să uite că, în prima jumătate a secolului XX, nu mai puțin de o treime din populația Bagdadului era o astfel de metropolă cosmopolită. În astfel de orașe, mișcările comuniste și-au înfipt adânc rădăcinile, supraviețuind după emigrarea alogenilor din Irak. Tot astfel s-au petrecut lucrurile în Indonezia, în Afganistan, în Yemenul de Sud etc. Cu toate dife-

rențele filosofice specifice, peste tot în lume comuniștii „celebrau același cult al filosofiei germane, îl adorau pe același fondator cu barba sa patriarhală, urmăreau aceleași țeluri partizane și aparțineau aceleiași rețele de organizații internaționale”⁴. Autorul trece în revistă apoi celelalte mișcări europene „de tip nou”, cele fasciste sau de tip fascist, analizând filiația ideologică între fascismul occidental și fundamentalismele orientale. În acest context, Berman îl evocă pe filosoful politic egiptean Sayyid Qutb, care, analizând ceea ce el numește criza spirituală de sorginte occidentală, acuză „schizofrenia hidroasă a lumii moderne”, ruptura între laic și religios, desacralizarea și secularizarea decerebrată din ultimii 200 de ani, care își are originile în creștinismul occidental, de unde s-a impus apoi în întreaga lume⁵.

Autorul egiptean întreprinde astfel o critică a liberalismului occidental, reclamând dispariția unei componente fundamentale: cea religioasă. Scopul final al lui Qutb, afirmă Berman, este crearea unui stat teocratic, după principiile Coranului, în spiritul lui Mahomed, astfel încât toată lumea să-i recunoască îndreptățirea. Utopia lui Qutb, *sharia*, promovează abolirea servituirii, libertatea, egalitatea, caritatea, moralitatea. Dar toate acestea se vor întâmpla în viitor. Între timp, înaintea instituirii *shariei*, trebuie să aibă loc *jihad-ul islamic* în scopul de a salva islamismul de la anihilarea totală săvârșită de corupții din lumea musulmană cu ajutorul evreilor și al creștinilor.

În țările musulmane s-au răspândit pioșenia devoțiunea religioasă, tradiționalismul. Dar, concomitent, în Orientul Mijlociu se dezvoltă „politica măcelului — măcel în numele devoțiunii sacre, măcel condus într-o atmosferă de măreție spirituală, măcel care se confundă cu caritatea, care duce la sinucidere, măcel de dragul măcelului. O floare a răului”⁶.

Berman acordă o importanță deosebită lucrării lui Sayyid Qutb, pe care o caracterizează drept „o vastă arhitectură de gândire și imagine, elegant construită, o lucrare de reală profunzime, scrisă cu dinamism, înțeleaptă, cuprinzătoare, plină de indignare, uneori dementă, arzând de ură, medievală, modernă, tolerantă, intolerantă, crudă, stăruitoare, iritată, liniștită [...], o lucrare destul de mare și de liniștită ca să aibă propria sa umbră, la care cititorii să se odihnească și să fi răsfoiască paginile, după cum i-a sfătuit să facă pe cititorii Coranului, cu conștiințitatea unor soldați loiali care își citesc ordinele zilnice”⁷. Teoretician al conspirației, antisemit, Qutb avertizează lumea musulmană asupra pericolului îndepărțării sacrului de laic în liberalismul modern. Apostolul Pavel și primii creștini, afirmă Qutb, au făcut primii separația între religie și lume, conducând, treptat, la „schizofrenia hidroasă” a vieții moderne. Qutb consideră că misiunea lui este să-i facă pe musulmani să înțeleagă că acceptarea toleranței ca valoare socială va conduce automat la excluderea divinității din viața indivizilor. Căci, pentru musulmani, divinul este totul, Dumnezeu neputând fi exilat într-un colț al vieții. El trebuie să fie centrul existenței și să domnească asupra a tot.

Qutb atrage în același timp atenția asupra implicațiilor teologice ale valorilor sociale occidentale. El crede că elementul cel mai periculos din societatea europeană și americană este separarea Bisericii de Stat, generând disoluția convingerilor și a moralei religioase, rezultatul a „două mii de ani de rătăcire și de eroare ecclaziastică”. Critica lui Qutb, subliniază Berman, nu este o critică politică, ci o critică teologică, cu toate că autorul arab folosește termenul de „ideologică”.

În *Islamul și religia viitorului*, Qutb afirma că lupta dintre țările occidentale și islam s-a născut din efortul sionismului mondial și al creștinilor cruciați de a distruge islamul. Dar islamul poate fi anihilat nu prin dispute teritoriale, prin vărsare de sânge, ci prin extinderea doctrinelor liberale despre relația dintre religie și individ dinspre societățile occidentale către lumea musulmană, prinzând rădăcini aici și luând locul islamului. Este îngrijorat de „colonialismul cultural“, de faptul că ideile liberale vor pătrunde în mintea și în inima musulmanilor. „Trădătorii“ musulmani, alături de occidentali, notează el, încearcă să exileze islamul în cercuri emotionale și rituale, împiedicându-l să participe la viața cotidiană și să-și mențină preeminența asupra activităților umane laice. El dă ca dovadă istorică exemplul lui Kemal Atatürk, care a pus capăt califatului islamic, a separat religia de stat, declarând statul laic. Atatürk a dat astfel o lovitură mortală religiei, demonstrând că islamul este vulnerabil și în practică, nu doar în teorie. Sprijinit de cercurile politice occidentale, a aruncat religia într-un colț al societății turcești, lucru mai grav decât orice persecuție. Atacul lui Atatürk ar fi stârnit însă o nouă luptă, mai săngeroasă decât prima: „O ofensivă finală care are loc chiar acum în toate țările musulmane [...], un efort de a extermina această religie, chiar în formă de credință de bază și de a o înlocui cu concepții laice care au implicații, valori, instituții și organizații proprii“⁸. Iar cei mai periculoși pentru supraviețuirea religiei nu sunt, în vizionarea lui Qutb, evreii și creștinii, ci trădătorii din interior, musulmanii luminați, care își prezintă aspirațiile drept „democrație islamică“ sau chiar „socialism islamic“. Dușmanii islamului, cei dinăuntru și cei din afară, conduc în prezent destinele umanității, crede Qutb. Dar, întrucât consideră islamul superior tuturor religiilor, Qutb crede că acesta va rezista tuturor atacurilor și se va răspândi în lumea întreagă. Apărătorii adevărați ai islamului au misiunea, subliniază Qutb în *Pietre de hotar*, să înceapă o viață islamică autentică, prin credință și acte caritabile, în acord cu preceptele religioase, izolându-se de societate și de obiceiurile sale „păgâne“. Această avangardă trebuie să formeze o adevărată „contracultură islamică“, o „minisocietate“ în care adevărații musulmani să manifeste o unitate de credință, gândire și acțiune. Menirea avangardei este să-i demaste pe falșii musulmani care, ducând o viață parțial islamică, nu au nimic în comun cu islamul. Ei trebuie să avertizeze masele asupra pericolului anihilării islamului de către cei care recunosc islamul o zi pe săptămână și îl ignoră în celelalte zile; care consideră că religia trebuie să se manifeste doar în anumite aspecte ale vieții, iar în altele nu; că unele locuri sunt ale lui Dumnezeu, iar în alte locuri *Acesta* nu are ce căuta. A duce o viață islamică înseamnă, în vizionarea lui Qutb, a purta un război sfânt din toate puterile, cu toată fința. Într-un comentariu la *Sura V*, Qutb relevă următoarele: Coranul a fost trimis de sus lui Mahomed, Mesagerul lui Dumnezeu, pentru ca el să poată astfel să înființeze un stat, să organizeze o societate, să cultive sufletele și rațiunea și să instaureze valorile morale. Scopul *jihad*-ului lui Qutb este același: să stabilească un stat după preceptele Coranului, undeva în lumea musulmană, să impună acolo preceptele musulmane, de unde să se extindă în lumea întreagă. În acest „paradis terestru“ ar urma să reînvie islamul din vremea lui Mahomed, de dinaintea declinului. *Jihad*-ul islamic, observă însă Paul Berman, are în comun cu bolșevismul și cu nazismul teroarea, cultul violenței, componente de bază ale oricărui discurs totalitar. Nu întâmplător Generalul

Franco spunea: „Viva la muerte!“. Sloganul său face parte dintr-un cult totalitar al morții, stând la baza tuturor mișcărilor extremiste contemporane. În cadrul analizei cauzelor și condițiilor care au favorizat răspândirea ideologiei urii în țările islamiche, Berman reproșează teoreticienilor și liderilor europeni și americanii lipsa de consecvență în susținerea și articularea principiilor liberale și democratice. Astfel, doctrinele „realiste“ de sorginte nixoniană au permis legături de afaceri cu cele mai reaționare organizații islamiciste, perpetuând sistemele feudale din Oriental Mijlociu. Susținând politica externă a lui George Bush jr. în combaterea fără compromisuri a terorismului și a totalitarismului, Berman critică în același timp vehement pacifismul democrat, propunând o nouă ideologie și un sistem politic „antinihilist“, în cadrul căruia „libertatea celorlați înseamnă siguranța noastră“⁹.

Concepția autorului american despre lupta de lungă durată la scară mondială dintre liberalism și dușmanii săi nu poate fi calificată „de dreapta“ sau „de stânga“, în sensul actual al noțiunilor. Totuși, rădăcinile ideilor lui Berman își au originea în scările de stânga din anii '30 și '40, când lua formă „filosofia antitotalitară“. Intelectualii antifasciști din perioada interbelică, formând o „disidență liberală“ în împrejurările istorice ale Războiului civil din Spania, și-au extins ideile despre fascism la o viziune mai largă asupra problemelor pe care le înfruntă întreaga lume. Autorul lucrării *Teroare și liberalism* și-a propus de aceea să reînvie tocmai „acel spirit marcat de solidaritate activă, mai presus de granițe și împotriva tiranilor de orice fel, de dreapta sau de stânga“¹⁰.

Această perspectivă asupra lucrurilor nu este lipsită de critici. Slavoj Zizek, de exemplu, în lucrarea *Ati spus cumva totalitarism?* semnalază primejdiiile acestei vizuni liberale asupra totalitarismului. Susținând că democrația liberală manipulează adesea termenul de totalitarism în scopul de a-și menține propria hegemonie, autorul atrage atenția asupra faptului că, în prezent, amenințarea totalitară a ajuns să impună un fel de interdicție de a gândi, descurajând orice angajament radical de substanță¹¹. Filosofia politică actuală, afirmă Zizek, exploatează uneori ororile Holocaustului, ale Gulagului și ale grupărilor islamiciste radicale pentru a demonta orice *project social*: liberalii recunosc că există corupție, inegalitate, exploatare, recunosc lipsa reperelor morale în lumea contemporană, dar denunță în același timp orice încercare de schimbare a situației de fapt ca fiind periculoasă și inacceptabilă, agitând mereu „fantoma totalitarismului“. Zizek pune astfel în discuție conceptele curente care domină lumea universitară americană, „autointitulată radicală, dar pătrunsă, în realitate, de reguli și restricții nescrise“¹².

NOTE

1. Paul Berman, *Terror and Liberalism*, New York, Editura Norton, 2003; *Teroare și liberalism*, București, Editura Curtea Veche, 2005, p. 4.
2. Vladimir Tismăneanu, *Cuvânt înainte* la Paul Berman, *Teroare și liberalism*, p. 9.
3. *Ibidem*, p. 8.
4. Paul Berman, *op. cit.*, p. 75.
5. Sayyid Qutb, *Social Justice in Islam*, New York, Islamic Publications International, 2000, apud Paul Berman, *Teroare și liberalism*, p. 99.
6. *Ibidem*, p. 132.
7. *Ibidem*, p. 123.
8. Sayyid Qutb, *Islamul și religia viitorului*, apud Paul Berman, *op. cit.*, p. 114.
9. *Ibidem*, p. 232.
10. *Ibidem*, p. 18.
11. Slavoj Zizek, *Ati spus cumva totalitarism?*, traducere de Veronica Tomescu, București, Editura Curtea Veche, 2005, p. 7.
12. *Ibidem*, p. 5.